

WHEN
HALAKHA
AND
DIGNITY
COLLIDE

Part Two

1. שבועות ל:

אמר רבה בר רב הונא: האי צורבא מרבנן דידע בסהדותא, וזילא ביה מילתא למיזל לבי דיינא דזוטר מיניה לאסהודי קמיה, לא ליזיל. אמר רב שישא בריה דרב אידי, אף אנן נמי תנינא: מצא שק או קופה ואין דרכו ליטול, הרי זה לא יטול. הני מילי בממונא אבל באיסורא - "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'", כל מקום שיש בו חלול ה', אין חולקין כבוד לרב.

2. תוספות [ועי' מג"א יג:ח]

בפרק מי שמתו בברכות (יט:): מוכח...[ד] שב ואל תעשה שאני? וי"ל דהתם גנאי גדול הוא למת מצוה שאין לו קוברים, לכך שב ואל תעשה שרי. תדע...[ד] כן לפשוט כלאים בשוק גנאי גדול כגנאי מת מצוה, להכי פריך מינה. אבל הכא גבי עדות ליכא גנאי כל כך ולא שרי באיסורא אפי' בשוא"ת... ועי"ל דכשעושין איסור על ידו לא מיקרי שב ואל תעשה.

3. שו"ת פרי יצחק א:נג

הנה באמת לכאורה תירוץ א' של תוס' אינו מובן...ומי יוכל לתת גדר וגבול לדבר מה נקרא גנאי גדול ומה נקרא קטן? אך...י"ל דזהו כונת התוס' בתירוצם—דהיכא דהוי בזיון כללי זה הוי גנאי גדול...אבל בזיון פרטי, לפי תכונת האיש, זה הוי גנאי קטן ובכה"ג אין שייך כבוד הבריות.

4. רא"ש מסכת נדה הלכות כלאי בגדים ו'

...[ב]ירושלמי...תני...ר' יוסי הוה יתיב ומתני והוה תמן מיתא מאן דנפק לא אמר ליה כלום, ומאן דיתיב לא אמר ליה כלום. רבי אמי הוה יתיב ומתני, אמר חד לחבריה 'את לבוש כלאים'. אמר ליה רבי אמי "שלוף מאניך והב ליה".

וסבר רבי אמי...דאי' המוצא כלאים בבגדו אין חכמה ואין תבונה לנגד השם' וצריך לפושטו אפילו בשוק, אבל אם אדם רואה כלאים בבגדי חברו והלובש כלאים אינו יודע אין לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות ישתוק ולא יפרישנו משוגג.

5. רמב"ם הלכות כלאים י:כט

הרואה כלאים של תורה על חברו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו עליו מיד, ואפילו היה רבו שלמדו חכמה, שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה.

6. שולחן ערוך יורה דעה הלכות כלאי בגדים סימן שג

הרואה כלאים של תורה על חברו, אפילו היה מהלך בשוק, היה קופץ לו וקורעו מעליו מיד, ואפילו היה רבו. (וי"א דאס' הלוזש שוגג, אין ל' צשוק, דמשום כבוד הבריות ישתוק, ואל יפרישנו משוגג) (טור בשם הרא"ש). ואם היה של דבריהם, אינו קורעו מעליו ואינו פושטו בשוק, עד שמגיע לביתו.

GENERAL BEHAVIOR

7. שו"ת ציץ אליעזר יג:פא

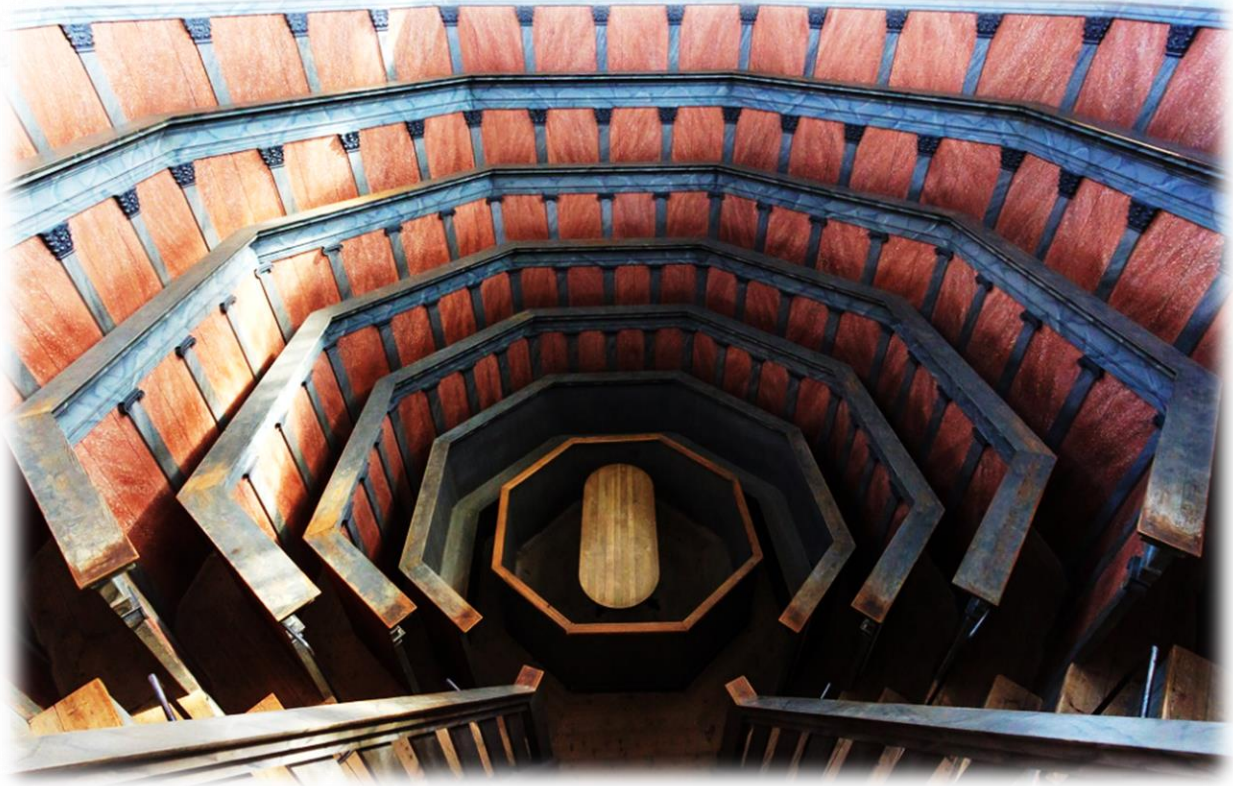
[אחר שרופא משיעיה] שבועת הרופאים הכללית על סודיות רפואית...[ה]אם יש משום גילוי סוד בהדרכת סטודנטים ליד מטת החולה?

...הא בשעת השבועה יודע כל רופא שידריך סטודנטים ליד מטת החולה, כשם שנהגו אתו ככה, וא"כ בודאי לא כיוון להכליל בשבועתו שלא לגלות גם לסטודנטים. ויש עוד סברא נוספת לומר, דבכל חכמה ישנו הכלל של ומתלמידי יותר מכולם, וע"י ההסברה להם והשאלות ששואלים, לא פעם מתעורר גם אצלו דבר מה חדש לתועלת רפואתו של החולה, באופן שיוצא שיש בזה איך שהוא גם עזרה לחולה.

אלא שמבחינה אחרת יש לדון על דבר אסיפת הרופא מסביב למטת החולה סטודנטים מתלמידים ומראים להם מקומות נגעי - המחלה בשטחי הגוף, ואפילו במקומות נסתרים. והוא, מפני, דיש בזה הלבנת פנים לחולה, ובפרט כשמביאים גברים מסביב לאשה חולה, או להיפך.

ואני רואה סמוכים לדברי בדברי הגאון הנצי"ב ז"ל בהעמק דבר ויקרא (יד:נז) עה"פ: "להורות ביום הטמא וביום הטהור זאת תורת המצורע"...דפי' להורות היינו שהכהן יהא מורה בשעה שבא מעשה לפניו ויהא קורא לתלמידיו ולהראות להם בעין צורת הנגע ופרטיו...וזה שמסיים הקרא בלשון 'וזאת תורת המצורע' כותב לבאר - מפני שזה הדין אינו בכל מקום אלא בצרעת. דבאמת הוא בזיון גדול לאדם שיתקבצו תלמידים רבים ויביטו על בשרו ונגעו, ודאי בהוראה כיב"ז במק"א אסור לעשות כן ולהלבין פני השואל, אבל זאת תורת הצרעת שיגיע לו כפרה על שהלבין הוא פני חבירו עיי"ש.

וא"כ נלמד מזה גם דיש מקום לאסור לרופא לאסוף מסביב למטת החולה סטודנטים מתלמידים משום איסור הלבנת פני החולה, ומן הראוי איפוא שהרופא ירצה את החולה שיסכים לכך. ואם מביע התנגדות יש לו למנוע מלהביאם מסביב למטת חולה זה...].

8. תלמוד ירושלמי ברכות ב:ט

תני: כל דבר של צער כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ת"ח עושה ותבוא עליו ברכה. א"ר זעירא ובלחוד דלא יבזה חורנין.

9. פני משה

הא דאמר' בדבר של צער אם רצה לעשות אותה דוקא בפני עצמו יכול להחמיר עליו אבל אם הוא בפני אחרים וכהך עובדא לא יעשה כן מפני שהוא כמבזה לאחרים שהם אינם רוצים לעשו' לפנים משורת הדין והוא עושה.

AVOIDING BIBLICAL LAW

10. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן ת'
...גובה הוא מן היררשי' ומן הלוח אפי' מגלימא דעל כתפאי, ודוקא אם יש לו ב' סרבליים אחד יפה יותר מדאי יקח הלוח הטוב ויתן למלוה הגרוע, אבל אם אין לו אלא א' גרוע לא יקח המלוה וישב הלוח ערום שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה.

11. ספר גליוני הש"ס ב"מ קיג:
נראה כוונתו דכיון דכבוד הבריות דוחה לדאורייתא בשוא"ת... לכן ה"נ דוחה למצות פריעת בע"ח, ואין על הלוח מצוה ליתן להמלוה כסותו ולשבת ערום...

12. שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - אורח חיים סימן לה
והנה שורש השאלה שאחד נכשל בא"א כמה שנים שלש שנים רצופות שהיה בביתה, ועתה נתעורר בתשובה... ונפשו לשאול הגיע שהוא עתה חתן האשה הזאת שנשא בתה אם מחויב להודיע לחמיו שיפרוש מאשתו הזונה אן שתיקתו יפה כי המה אנשי השם ויש להם בנים חשובים בתורה ובמשפחה יקרה ויש לחוש לפגם משפחה ומשום כבוד הבריות רשאי הבעל תשובה להיות בשב ואל תעשה שלא להודיע לחמיו כלל?

...דבר זה פלוגתא דרבוותא הוא, ונחלקו בזה הרמב"ם והרא"ש... והמחבר שם פסק כהרמב"ם והרמ"א מביא דעת הרא"ש בהג"ה.

וא"כ נדון דידן הוא ממש דוגמא זו שהבעל שעובר בקום עשה ובוועל אשתו הטמאה הוא שוגג וזה היודע מזנותה מקרי שב וא"ת שנמנע מלהודיע. וא"כ לדברי הרא"ש רשאי לשתוק מפני כבוד המשפחה. ולדברי הרמב"ם חייב להודיעו ולמנעו מן האיסור...

אלא שאחר הדיוק בלשונו של הרא"ש גם להרא"ש מחויב להודיע... גדול כבוד הבריות שדוחה את המצוה בלא תעשה שעה אחת". הרי שגם המתיר לא התיר מפני הכבוד כי אם שעה אחת... אבל בנדר דידן שע"י שתיקתו של זה נמצא זה בוועל אשתו כל ימיו באיסור ודאי שאין כבוד הבריות דוחה האיסור כל הימים אפילו להרא"ש.

13. שו"ת יביע אומר חלק ב - אבן העזר סימן ב [ועי' שו"ת דברי חיים או"ח א:לה]
תשובה:...המורם מכל האמור שבכדי שלא תנעול דלת בפני השבים בתשובה, יכולים להקל שלא להודיע לבעל האשה, משום פגם משפחה, וגדול כבוד הבריות.

14. תרומת הדשן סימן רפה
שאלה: כהן שוכב על מטתו ופשט כל בגדיו כדרך העולם, ופתאום קראו לו ואמרו 'אחד מת באהל' צריך הוא לקפוץ ערום ממש ולרוץ חוץ לאהל כדי שלא ישהה בטומאה, או שרי משום כבוד הבריות לשהות באהל עד אשר ילבוש מקצת בגדים?

תשובה: יראה דמשום כבוד הבריות לא נעשה שום איסור דאורייתא... ושיהוי בטומאת אהל המת לכהן איסור דאורייתא... אמנם אותם שקוראים לכהן לקום ולצאת יזהרו בתחילה שלא יגידו לו מיד שיש מת באהל, אלא יקראו לו בסתם לקום ולצאת אליהם וכשילבוש יגידו לו, ובדרך זה שרי משום כבוד הבריות. ואע"פ שמניחים אותו שוהה בטומאה הואיל והוא לא ידע ושוגג הוא שרי.

PERMITTING RABBINIC SINS

15. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיא:ב

מת שהסריח בבית ונמצא מתבזה בין החיים והם מתבזים ממנו. הגה: וי"א דאפילו לא הסריח עדיין אלא שקרוב להסריח, (ב"י בשם טור ורש"י ור"ן), מותר להוציאו לכרמלית; ואם היה להם מקום לצאת בו, אין מוציאים אותו, אלא מניחים אותו במקומו ויוצאים הם.

16. משנה ברורה סימן שיא:ז

"מותר להוציאו" - גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת דדבריהם.

17. עירובין מא:

אמר רב נחמן אמר שמואל: יצא לדעת - אין לו אלא ארבע אמות... בעו מיניה מרבה: הוצרך לנקביו מהו? אמר להם: גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה.

18. רש"י

את לא תעשה שבתורה - לאו ד'לא תסור' (דברים יז) ותחומין נמי דרבנן.

19. שו"ע או"ח הלכות תחומין תו:א

מי שיצא חוץ לתחום שלא לדעת, שאין לו אלא ד' אמות, והוצרך לנקביו, יכול לצאת מהם עד שימצא מקום צנוע לפנות; ועצה טובה לו שיתקרב בצד תחומו שאם לא ימצא מקום צנוע עד תחומו יכול ליכנס, ולאחר שנכנס הוי כאילו לא יצא... אבל אם מצא מקום צנוע קודם, לא יכנס אלא יפנה שם ויתרחק ממקום שנפנה עד שיכלה הריח, ושם יש לו ד' אמות. ואם נתרחק מהריח ונכנס בתחומו, כאילו לא יצא. ואם יצא לדעת, אין לו תקנה.

20. משנה ברורה סימן תו:ב

עד שימצא מקום צנוע - ר"ל מקום שאין בני אדם מצויים, מפני שגדול כבוד הבריות... [ו]אחורי הגדר חשיב מקום צנוע, ובשדה עד שאין חבירו יכול לראותו. כתבו האחרונים בשם ראב"ן דיכול ללכת עד בית היהודים לפנות, והיינו אף אם ימצא מקום צנוע מקודם אלא שהוא סמוך לבתי עכו"ם, מ"מ יכול להתרחק עד בתי היהודים שמא העכו"ם יכוהו או יפחידוהו.

***

21. שו"ת חלקת יעקב או"ח קסד'

...מותר נמי לקרוע פיסת נייר מהעיגול לקינוח, כיון שקריעת נייר אינו רק כמתקן כלי, איסור דרבנן, ומפני כבוד הבריות דנידון דידן, די"ל דזה הוי כמו גנאי גדול, דאף איסור תורה בשב ואת דוחה, מכל שכן שבות דרבנן, דהוי כמתקן כלי.

...ומהנכון, שישפוך מים על הנייר שיתלחלח הנייר במקום שרוצה לקרוע, שלא במדה, והקריעה יעשה ברגלו או במרפקו, ע"י שבת צ"ב א' והוי כלאחר יד, והוי שבות דשבות וגם מלאכה שאיצ"ל, ג, ובכה"ג ודאי דמותר משום כבוד הבריות וכאמור שזה בכלל גנאי גדול.

22. תלמוד ירושלמי שבת א:ב

תני: ישב לו לגלח, באו ואמרו לו 'מת אביו', הרי זה משלים את ראשו—אחד המגלח ואחד המתגלח.

23. שו"ע יו"ד הלכות אבילות שצ:ב

ישב לגלח, ואמרו לו: מת אביו, הרי זה משלים ראשו, אחד המגלח ואחד המתגלח.

24. ט"ז שצ:א

פ"י שבשעת הגילוח נאמר למגלח שמת לו מת, יכול לגמור מלאכתו משום כבוד הבריות.

25. שו"ת תורה לשמה סימן תקי

נמצא שהתיר להמגלח שהוא אבל, למעבד בידיים איסור דרבנן משום כבוד הבריות דחברו.

26. שו"ת אגרות משה יו"ד ב:עז

בענין הרחקות שהצריכו באשתו נדה אם ישנם במקום שנמצאים עמם גם אנשים אחרים כ"ג תמוז תש"כ.

...מטעם שהוא כבזיון לה ויש בזה משום כבוד הבריות לא חששו, משום שאין בזה בזיון כ"כ דידוע לכל שהנשים הן נדות י"ב יום בכל חודש כשאינן זקנות ולא מעוברות וצריכין להתרחק מבעליהן באיזה דברים, ואדרבה הא הרבה היו לובשות בגדים מיוחדים לימי הנדות ומזה היו יודעות השכנות שהיא נדה אלמא שלא היו מתביישות בזה. ומה שמתביישות כשהיא נמצאת עם אלו שאינן שומרות דיני התורה אין להחשיב בושת כזה לכבוד הבריות להתיר איסורים ואף לא מנהג ישראל בשביל זה, כיון דאדרבה טוב שלא תתבייש אף לפנייהן בקיום מצות התורה.

27. שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן נא - קונ' רפואה במשפחה שער ג

הפסקת הריון מטעמי בריאות או פסול ממזרות וכבוד משפחה

סיכום היוצא לנו להלכה מכל האמור בשער זה:....

[ה] יש סוברים שאף על פי שישראל אינו נהרג על העוברין מכל מקום יש עליו איסור תורה מעשות זאת.

[ו] ויש סוברים שגם איסור תורה ליכא ויש רק איסור מדרבנן.

[ז] וישנם גם הסוברים שגם מדרבנן האיסור שיש בזה הוא קלוש.

[ח] ע"פ תורת הנסתר האיסור בהפלת עובר חמור עד מאד.

[י"ב] אשת איש שזנתה או נאנסה ונתעברה ואפילו מעכו"ם שאין הולד ממזר וחזרה בתשובה, מצדדים כמה מגדולי הפוס' להתיר לסדר הפלה אי משום בזיונה ואי משום חלול השם ופגם ובזיון המשפחה.

28. שו"ת יביע אומר חלק ח - יורה דעה סימן לב

נשאלתי אודות אשה שבהיותה צעירה פנויה חיתה חיי אישות עם בחור אחד ונתעברה ממנו, וכשהוכר עוברת הלכה אצל רופא אחד ועשה לה הפלה מלאכותית, ואח"כ עברה משם לעיר אחרת, וחזרה בתשובה שלימה בשמירת תורה ומצות, ונישאת לבחור ישיבה החרד לדבר ה', וחיו יחדיו באהבה ואחיה שלום וריעות, ונתעברה ממנו וילדה לו בן זכר. והנה הביע רצונו לקיים מצות פדיון הבן כהלכת גוברין יהודאין, כי לא ידע שקודם נישואיו עם אשתו, נתעברה כבר מאיש אחר והפילה כשהוכר עוברת, והאשה באה אל הרב המקומי וסיפרה לו כל מה שאירע לה קודם נישואיה לאברך הנו', ושאל הרב האם חייב הוא להודיע לבעלה, כדי להצילו מעון ברכות לבטלה של פדיון הבן, למרות שאם יודיע לו כל הקורות לאשתו קודם נישואיו, יופר שלום הבית, ועלול הדבר קרוב לודאי שתפרוץ ביניהם מריבה וקטטה, ואחריתה מי ישרונה, שאולי יבאו גם לידי גירושין, או שמא יש לומר גדול השלום שאפילו שם שמים שנכתב בקדושה נמחק מפני השלום, (סוכה נג ב), ולכן שב ואל תעשה עדיף?

תשובה:...הואיל ורוב הפוסקים ס"ל שאיסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן, בנ"ד שהאיסור בפדיון הבן שהוא מברך "על פדיון הבן ושהחיינו" לבטלה, הו"ל כדין הלבוש כלאים דרבנן, דאמרינן ביה גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, דמוקמינן ליה בלאו דלא תסור....

הנה לפנינו כמה מאחרוני זמנינו ובדור שלפנינו שפסקו להתיר. ודבריהם נכונים, שגדול השלום. ונכון שהרב המקומי שנוכח בשעת פדיון הבן, והיודע את כל פרשת העיבור, יבקש מהכהן שידלג על כל השאלות השגרתיות לאשה האם הפילה איזו פעם? וכו'. לבל תצטרך לשנות מפני השלום, בפני הקהל הרב הנמצאים שם בשעת הפדיון. [וכעת ראיתי לידידי הרב הגאון הראש"ל רבי אליהו בקשי דורון שליט"א בספרו בנין אב ח"ב (סי' נד - נה) שדן ג"כ בשאלה זו, והעלה כאמור לעיל. ע"ש]. סוף דבר הכל נשמע שאין להודיע לבעל ולא כלום ויקיים מצות הפדיון בברכות, ומכאן ולהבא חושבנא טבא. והנלע"ד כתבתי.

29. 'גדול כבוד הבריות' (תשע"ו) - רב אשר וייס

הצד השווה שבכולם שאין בזה מצות עשה או ציווי מפורש ואין זה אלא "רצון התורה", וכבר הארכתי בעיקר גדר זה במנחת אשר (דברים סימן נ"א). וכבר כתב בשושנת העמקים לבעל פמ"ג (כלל ו') שאין בזה מצות עשה, ומ"מ חידשו חז"ל ברוחב דעתם דמשום כבוד הבריות דוחין מצוה דרבנן ואף מצוה דאורייתא בשוא"ת, ואכמ"ל.

30. ר' י"ד סולובייציק "דברי השקפה" [ירושלים תשנ"ב, 197]

אם נבחן היטב את עניין כבוד הבריות, נמצא שהוא מצריך זהירות יתירה, עם שהוא מושג נעלה וחשוב ביהדות. עניינים חשובים בהלכה מושפעים על ידי נימוקים של כבוד הבריות. ואם כך הוא הדבר, הרי יכול יהודי להגיע, חלילה, למסקנה, שהרבה עיקרי יהדות אף הם יהיו כפופים לשיקולים של "כבוד הבריות". הנה, כימינו אלה אין זה למשל באופנה כלל להיות יהודי שומר תורה ומצוות, וייתכן שיעלה על דעתו של מישהו כי קיום מצוות הוא כביכול בסתירה ל"כבוד הבריות". הן ייתכן להעלות על הדעת כי סירוב לחלל שבת הוא לפעמים מעשה של פגיעה ב"כבוד הבריות", והוא הדבר לגבי שליחת ילדים ללמוד בישיבות דווקא, או לעזוב מסיבה כדי להתפלל מנחה. בהרבה דברים שאנו מצווים עליהם, אפשר לראות, בראייה שטחית ונחפזת, פגיעה ב"כבוד הבריות". צריך, אפוא, להבחין כל הזמן במשמעותו האמיתית של מושג זה.

אין "כבוד הבריות" נוגע כלל לעניין שאנשים מסוימים לועגים למעשה שאני עושה...פגיעה בכבוד הבריות במובנו האמיתי, שעליו חשבו חז"ל, יש בה משום עלבון לצלם אלקים שבאדם. "כבוד הבריות" אינו בבחינת כניעה לדעות פופולריות, כי אם הכרה בערכו העליון של בחיר היצירה. ואכן...אם קיים איסור דאורייתא, מצווה היא להתעלם ממה שנקרא "דעת הקהל".

SETTING LIMITS

31. הרא"ל - "כבוד הבריות" מחניים [תשנ"ג]

כתבתי על מיעוט השימוש בפועל שעושים חכמי ההלכה בכלל זה. שיערתי אז, שבמידה רבה הדבר נובע מכך שמדובר ב"מתיר" רחב היקף, וממילא טמונה בחובו גם סכנה, שכל מיני "נחפשי היתרים בסיטונות", יבקשו להיתלות בו כדי להתיר את אשר נפשם חפצה...מתוך כך, נמנעים פוסקים בני זמננו לעשות שימוש בעיקרון זה...

אמנם, מסקנה עובדתית, מעין זו, מחייבת אותה להיזקק לבחינת משמעותה ותוצאותיה. כאמור לעיל, ניתן להתייחס ל"כבוד הבריות" בשני מישורים: המושג כשהוא לעצמו, והמושג כשהוא בא בעימות עם מצוות אחרות. עלינו לשאול את עצמנו: האם מתוך אותה נטייה...לשמרנות...לא נגרמת במודע נזיחה בערכו של "כבוד הבריות", גם כשאנו מעומת עם איסורים אחרים?...

כאן מתעוררת כם בעייה נוספת, כלפי שמייא: אם אכן "כבוד הבריות" צריך, לאחר שיקלול נכון של כל הגורמים, לגבור—מצד הדין—על האיסורים שעמם הוא מתעמת, אלא שמחמת "פחד" (ואין כוונתי לפחד מפני גורמים חיצוניים, של "מה יאמרו", אלא לחשש לגיטימי של הפוסק מפני ההשלכות שיהיו לפסיקתו בטווח הרחוק יותר), אין הפוסק מכריע כך, האם אין בכך משום עיוות של פסק ההלכה?

במידה מסוימת, ניתן לחשוב שאותו צמצום...אינם אלא...אחיזת עינים. הרב סולובייציק אמר לי פעם, שבהרבה מקרים בהם הוא בא לפסוק, הגורם הבסיסי...הוא השיקול של "כבוד הבריות". אמנם, כשהוא בא לנסח את הפסק ולהעלותו על הכתב הוא נתלה בגורמים אחרים. ואני משער, שתופעה זו אינו קיימת רק אצלו...

זו המציאות כיום, ומסופקני אם תשתנה בעתיד הקרוב. אם במשך הדורות כמעט ונמנעו מלעשות שימוש מפורש ב"כבוד הבריות" כ"מתיר", בשל החשש שינוצל...הרי שכהיום, עם התפתחות ושיכלול אמצעי התקשורת ההמוניים—המעבירים לכל קצווי עולם תוך דקות מספר כל מה שנאמר ב"סודי סודות"—ייתן לחשש זה משקל כפול ומכופל. עם מציאות זו צריך, כנראה, להשלים. אך דווקא משום כך, במקום בו הערך של "כבוד הבריות" אינו עומד בעימות עם הלכות אחרות, יש צורך והכרח בחידוד משמעותו של המושג.

גם אם מבחינת מעשית איננו ששים ליישם את סופו של הכלל, את "דוחה את לא תעשה שבתורה", שומה עלינו, לכל הפחות, להישמר מפני אובדן ראשו—אותו כלל יסוד הקובע כי "גדול כבוד הבריות". כאשר איננו ניצבים בפני איסור ל"ת, לא בשו"ת, ולא בקום ועשה, אלא כל העומד מולנו הוא החשש לזלזול בכבודו של הזולת, כאן קיים הצורך במאמץ רוחני, מחשבתי וערכי, שיביא להגשמתו של "כלל גדול" זה. לכך אנו מתבקשים היום. הצורך בהפנמת הערך של "כבוד הבריות" עומד בפנינו, ואסור לנו להתנער הימנו.